

Loppusanat prof. Kettuselle

Asiallisia perusteluja prof. Kettunen ei näytä arvostavan; hän ei itse esitä sellaisia eikä kiinnitä huomiota toisenkaan esittämisiin. Etupäässä hän touhukkaasti puhelee asian vierestä ja yhä uudelleen kertaa ennen sanomaansa. Joihinkin kohtiin hänen vastineessaan ehkä sentään kannattaa kajota.

Käsitykseni mukaan liivin lauseessa *s'ie körand um izän* 'se talo on isän' muoto *izän* on alunperin genetiivi eikä dativi. En siis ollenkaan ajattele niin, että liivin dativi olisi sekundäärisesti saanut »läpeensä myös genetiivimerkityksensä». Päinvastoin pidän liivin *n*-kaasuksen dativista funktiota sekundäärisenä, ilmeisesti lättäläiseen vaikutukseen perustuvana (vrt. edellä s. 311). Suomen dativi-genetiiviä ei voida muodollisestikaan rinnastaa sellaisiin liivin dativiivityyppeihin kuin *mi'nnän*, *su'ddän*, jotka ovat selvästi essiivejä.

Ajatus, että lapin monikon genetiivissä olisi aikaisemmin ollut myös *n* yksikön genetiivin mukaisesti, on pelkkä analogiapäätelmä, jonka lapin kielen äännerakenne semmoisenaan osoittaa erheelliseksi. Kettusen vastaväite on hänelle tyyppillinen: lapissa »monikon genetiivissä *n*:ää muka ei olisi koskaan ollutkaan!» Olisi sopinut lisätä huutomerkkejä enemmänkin, jos kerran muuta perustelua ja pontta ei mielipiteensä tueksi kykene esittämään. Onhan esim. lapin mon. akkusatiivissakin toinen pääte kuin yksikössä, ja toisaalta myös suomen *n*-päätteiset mon. genetiivit ovat sekundäärisiä.

Kettusen väitteen, että »etelälapissa ovat yksikön essiivi ja genetiivi yleensä samanasuiset» täytyy perustua johonkin väärinkäsitykseen. Etelälapin spesialistit vakuuttavat yksimielisesti, että genetiivin päätteenä on *n* mutta essiivin *n* + vokaali (ks. esim. HALÁSZ NyK XXXI 139, LAGERCRANTZ Sprachlehre des Südlappischen 76, BERGLAND Røros-lappisk grammatik 93).

Etelälapin *man beijen* on kyllä suomeksi »minä päivänä», joten Kettusen *k ä ä n n ö s* on oikea. Tästä ei kuitenkaan vielä seuraa, että *beijen* olisi essiivi. Se on genetiivi kuten *ketšän*, *ketsan* vastaavassa tšeremissin konneksiossa. Kettusen logiikan omaksuminen veisi siihen, että kun etelälapin genetiivimuotoinen *äbrien* on suomeksi käännettynä »sateella», niin tämä oikeuttaisi yhdistämään Ip. *äbrien* ja sm. *sateella* ilmausten päätteet toisiinsa. Ja kun lapiksi sanotaan *fuoRnön biejjien*, muuta suomeksi *joka päivä*, niin genetiivi ja nominatiivikin olisivat yhtä. (Mitä muuten unkarin *ezen a napon* tässä todistaisi?) »Kyllä lokatiiviparka joutuu ahtaalle, jos tuollaisiin selityksiin uskotaan», surkuttelee Kettunen. En ole antanut mitään »selityksiä», vaan ainoastaan maininnut pari yksinkertaista tosiseikkaa. Mutta siteeraanpa edelleen: »Puuttuisi vielä, että suom. murt. *min päivän* 'minä päivänä' pantaisiin genetiiviksi.» Juuri vastaavalla tavalla Kettunen menettelee rinnastaessaan liivin alkup. *o-*, *u-*, *e-*vartaloisten sanojen dativiin *n:n* genetiivin päätteeseen.

Kettustakin näyttää arveluttavan Salatsin liivin *tuu minnel väta ja tämmel om juks ämmi rämd* -tyyppisten käytäntöjen selittäminen virolaisuusiksi. Kuurinmaan suhteista hän sanoo mm.: »Jos Kuurinmaan elävässä liivissä olisi ollut nykyisten dativi-genetiivimuotojen asemesta **mi'nnäl*, **pi'nnäl*, **izäl* jne., eivät ne hevin olisi hävinneet.» Totta kai ne hävisivät adessiivi-allatiivin funktioiden perilliseksi tulleen *n*-datiivin muodostuessa; niille ei ollut enää kielen systeemissä tilaa. Aivan vastaavasti Salatsin *l*-datiivi (nimitys SJÖGRENIN, ks. Liv. Gr. 105) tunki *n*-genetiivin pois sen kaikista esiintymätapauksista (huom. esim. *sie ka om sinnel* 'se on myös sinun'). *l:n* yleistymistendenssistä selittynee myös Kettusen mainitsema *kougil*.

Sen jälkeen kun Sjögren lausui oletta-

muksensa liivin *n*-datiivin funktioiden lättäläisestä esikuvasta, on kielitieteellisessä kirjallisuudessa esitetty lukemattomia todisteita naapuruskielten vaikutuksesta toistensa syntaksiin, joten meidän on erittäin helppo uskoa Sjögrenin varovaisesti formuloitu ajatus oikeaksi. Tieten tai tietämättään Kettunen sekoittaa asioita, jos hän katsoo voivansa kiistää lättiläisen vaikutuksen mahdollisuuden sillä perusteella, että lätissä dativiin *p ä ä t e ei* ole samanlainen kuin liivissä. Itäisissä sm.-ugr. kielissä ilmenee monesti venäjän tai turkkilaisten kielten kaasussyntaksista lainautuneita piirteitä, vaikka asianomaisten sijojen päätteiden yhtäläisyydestä kielirajojen kahden puolen ei voi olla puhetta muuta kuin jossakin poikkeustapauksessa.

Varmaan Kettunen erehtyy lukiessaan ANGERENKIN niihin tutkijoihin, jotka pitävät genetiivin syntyä lokatiivista mahdollisena. Teoksensa »Die uralo-jukagirische Frage» genetiiviä ja lokatiivia koskeissa jaksossa (ss. 52—64) Angere ei puutu tähän kysymykseen lainkaan, ja ikivanhojen uralilaisten kaasusten joukossa hän mainitsee genetiivin ja lokatiivin erillisinä (mts. 66). TAULI kylläkin on tähdentänyt genetiivin lokatiiviin palautumisen mahdollisuutta, mutta ei nähdäkseen samoin perustein kuin Kettunen. FUF XXXII 195 hän ei ota kantaa puoleen eikä toiseen mainitessaan suomen dativi-genetiivin »which according to Kettunen is certainly identical with the locative, and which Szinyei traces back to the Finnic-Permic lative *-*h*». Toisaalta Tauli näkyy pitävän huomioonotettavana myös sellaista mahdollisuutta, että uralilaisissa ja altalaisissa kielissä olisi samaa alkuperää oleva *n*-genetiivi, joka olisi vaeltanut kumpaankin kieliryhmään jostakin yhteisestä leviämiskeskuksista (UJb XXIV: 3—4 s. 40). Kummalle vaihtoehdolle hän sitten antanee etusijan.

Aiheettomasti Kettunen saattaa minun rebellisyyteni epäilyttävään valoon lapin painoseikoista puheen ollen. Jos hän olisi kuullut pääpainoa toisella tavulla vain

Purnumukassa, olisin ehkä hänen havaintoihinsa luottanutkin, mutta kun hän kuulee samaa Utsjoella ja jopa inarinlapista, niin tuon kaiken vakavasti ottaminen vaatisi ylenpalttista herkkäuskoisuutta. Epäilyjäni lisäsivät Kettusen inarinlappalaisten merkintöjen puutteet ja virheet. Hän kirjoittaa esim. (Vir. 1949 s. 71) *kiäpu, päti* kuulematta vokaalienvälisille tenuisklusiileille tyypillistä aspiraatiota, jopa *supi* 'haapa', vaikka 2. tavun klp. **e* ei ole inarinlapissa milloinkaan muuttunut *i*:ksi 1. tavun etym. lyhyen vokaalin jäljessä. (Sitä en juuri ihmettelekään, että joukkoon on Kettusen huomaamatta voinut pujahtaa joku sana tunturilappia, nim. *tatkähht* 'tehdä': *taya-m* 'teen'.) Jos Kettunen puhuessaan nyt Purnumukan murteen »korostuksesta» tahtoo modifioida aikaisempia lausumiaan siten, että siellä olikin lähinnä kysymys musikaalisesta aksentista, niin suottahan me sitten kinastelemme. Minä nim. olen tarkasteluni ulkopuolelle kokonaan jättänyt korkoseikat (vrt. ALH V 21), joiden tarkkaan selvittämiseen en pystyisikään. Olen silti pannut lapin korossa usein merkille suomalaisen korvalle oudolta tuntuvia piirteitä. Foneetikko voisi nykyaikaisilla välineillään varmaan todeta monia mielenkiintoisia asioita esim. inarinlapin lausemelodiasta, erittäinkin nauhoittamalla tutkimuskohteeksi naisten vilkasta keskustelua, jolle nopeat ja jyrkät äänenkorkeuden vaihtelut antavat omalaatuisen sävyn.

Kettunen ei ole tajunnut tutkimukseni »Struktur und Entwicklung der ostlappischen Quantitätssysteme» metodin ja terminologian tarkoitusta. Toistan nyt vain sen, että hakiessani sopivaa nimitystä laakso-tavua laajemmalle ilmiölle havaitsin ÄIMÄN oppikirjassa olevan puhetahdin määritelmän sanamuodoltaan sellaiseksi, että voin katsoa tämän termin soveltuvan tutkimuksiini, sekä erillisiä sanoja että tietynlaisia sananosia käsittäviin laakso-tavujaksoihin. Eihän Äimä missään sano, että puhetahti tarkoittaisi vain lauseensisäisiä jaksuja. 'Puhetahdille' antamani merkitys perustuu Äimän

säännön tietoiseen ja harkittuun sovellutukseen, enkä olisi voinut kuvitellaakaan, että minua näin yksinkertaisista seikoista kyseen ollen voitaisiin suyttää väärinkäsityksestä tai erehdyksestä. Tuskinpa kenelläkään muulle kuin Kettuselle, joka edellisessä kirjoituksessaan antoi kuvaavia näytteitä omasta foneettisten alkeiskäsitteiden tuntemuksestaan, tällainen ajatus olisi tullut mieleen. Hän on tuijottanut silmänsä sokeiksi Äimän mainitsemiin pariin esimerkkiin osoittamatta vähintäkään ymmärtämystä minun esittämäni perustelua kohtaan. Jos joku foneetikko haluaa tutkia lauseensisäisiä laaksohavuryhmiä, hän voi niistäkin käyttää 'puhetahti' nimitystä, ellei esim. 'lausetahhti' nimi miellytä. Sekaannuksen vaaraa ei minun kannaltani katsoen ole, koska en kvantiteettitutkimuksissani ollenkaan kajoa lauseyhteydestä otettuihin sanoihin, vaan koko materiaalini muodostavat yksittäin äännetyt sanat (tämän rajoituksen tärkeystä huomautan mm. mts. 51—52, viitaten ARISTEN omaa käsitystäni vastaavaan havaintoon: »Peetagu aga meeles, et kvantiteet on absoluutne üksnes siis, kui sõna on hääldatud üksikult»), enkä siis tarvitse nimitystäkään useampia sanoja käsitäville laaksohavuryhmisille. »Äimä määrittelee puhetahdin niinkuin se on määriteltäväkin», sanoo Kettunen. Jos tämä lause olisi käsitettävä sananmukaisesti, se merkitsisi sitä, että Kettusenkin mukaan jaksottelun perusyksikkönä tulee olla laaksohavuryhmä. Siltä varalta, että hän ei silti olisi tässä tarkoittanut, mainitsen uudestaan, että Äimän terminologiassa on punaisena lankana (PIPPINGIN tutkimuksiin pohjautuva) kahtiajako a) 'laaksohavuryhmä' — 'puhetahti', b) 'vuoritavu' — 'fraasi'. Jos tämä on Kettuselle liian vaikeatajuista, niin sille en mahda mitään.

En suinkaan edellytä, että sellaista monogenetiivisyttä kuin **kalatn* olisi ollut, vaan päinvastoin sanon, että sellainen olisi ollut mahdollinen, siis kielen struktuuriin soveltumaton. Kyseinen päätte sai tästä syystä alusta pitäen asun *-*den*.

On aika lailla mielivaltaista luonnehtia

keskivokaaliteoriasta eriävää käsitystäni tšeremissin avulla kehitetyksi. Olen tosin tšeremissinkin suhteita käsitellyt, lähinnä osoittaakseni, ettei mordvan vokaalisuhteilla ole sitä todistusvoimaa, joka niille aikoinaan tahdottiin antaa. Todistelujeni painopiste on itämerensuomalaisella taholla. Turhaa on tässä yhteydessä puhua jääräpäisyydestänikään, sillä eihän Kettunen ole millään tavoin pystynyt päätelmiäni kumoamaan, niin ankaraksi kuin hän lienee vastustuksensa tarkoittanutkin. Kettunen on taas lukenut vain omia kirjoituksiaan, vaivautumatta katsomaan mitä minä olen hänelle vastannut. Hämmästyttävän sitkeästi hän yhä selittää minulle suomen *e:n* ja *i:n* vivahduseroja, vaikka esim. Vir. 1948 s. 300 aloitin erään puheenvuoroni sanoilla: »Olen aivan samaa mieltä kuin prof. KETTUNEN siitä, että suomen *pesä* — *mela*, *isä* — *kita* tyyppien ensi tavun vokaaleissa ilmenevä pieni vivahdusero on pelkästään foneettista laatua». Yhtä innokkaasti Kettunen takertuu tšeremissin 2. tavun redukoituneiden vokaalien variantteihin ja panee minut tässäkin sanomaan sellaista, mitä en ole sanonut. Ko. kohdassa (Vir. 1945 s. 166) olen kirjoittanut: »Kahdessa allekirjoittaneen tutkimassa murteessa oli etuvokaalin jälkeinen *š* velariaisuudeltaan suunnilleen suomen takavokaalisessa ympäristössä esiintyvän *e:n* veroinen, [taka-resp. keskivokaalin jälkeinen] *š* taas tuntui olevan paremmin keski- kuin takavokaali.» *š:n* ja *š:n* välinen ero on siis nähdäkseni *s u u r e m p i* kuin suomen *e-* tai *i-*varianttien välillä esiintyvä. *š:n* olen merkinnyt etuvokaaliksi käsittämäni äännettä, joka kuitenkin on tummempi tai sameampi kuin länsitšeremississä vastaavin edellytyksin tavattava *z*. WICHMANN merkitsee nämä äänteet samoin.

Virittäjässä 1945 julkaisemani kritiikki kohdistui siihen keskivokaaliteoriaan, jota edustivat mm. SETÄLÄ ja PAASONEN. Olen Kettusen kanssa keskustellukseni tyytynyt vain puolustamaan omaa käsitystäni, ottamatta vastaväittäjäni kehittelemää teoriaa periaatteellisen tarkastelun kohteeksi. Suo-

ritan sellaisen nyt siinä toivossa, että Kettunenkin saisi siitä jotain ajattelemisen aihetta.

Kettunen poikkeaa Setälästä ensinnäkin siinä, että hän pitää vokaaliscinnuttomuutta kantasuomessa primäärisenä, ja toiseksi siinä, että takavokaalisessa ympäristössä esiintyneiden *e-* ja *i-*äänteiden eroa hänen mukaansa ole tarvinnut suurestikaan erota *etu-e:*stä ja *-i:*stä. Jos olen hänet oikein käsittänyt, *taka-e* ja *-i* ehkä eivät olisi alkujaan olleet selviä keskivokaaleja. Vrt. Vir. 1948 s. 123: »On oletettava vain sellaisen takaisehkon *i:n* kantasuomalaisuutta, että se kykeni vaikuttamaan vokaalisointuun (*vika*, ei **vikä*)»; mts. 300: »Oppi suomalais-ugrilaisesta *taka-e:*stä», joka toht. Itkosen mielestä kumoutuu, on minulle samantekevää, mutta kantasuomalaisesta *taka-e:*stä kannattaa edelleen pitää kiinni, kuten (ehkä varhaiskantasuomalaisesta) *taka-i:*stä. Niiden kvaliteetista ei tarvitse muuta sanoa, kuin että se oli kyllin takainen, koska muuten kävisi vaikeaksi selittää suhde *pesä — mela tai isä — kita*.» Näitä Kettusen edellyttämiä, *etu -e:*stä ja *-i:*tä ainakin jonkin verran takaisempia vokaaleja merkitsen tässä *e:*llä ja *i:*llä, vastaavia pitkiä vokaaleja *ē:*llä ja *ī:*llä.

Aluksi nousee eteemme kysymys, olisivatko nämä vokaalit olleet itsenäisiä, keskenäänkin kombinoitumiskykyisiä *f o n e e m e j a* vaiko takavokaalien yhteydessä kehittyneitä *e:n* (*e:n*) ja *i:n* (*i:n*) kombinatorisia variantteja. Volgalaiset ja ugrilaiset kielet, joissa ei (kuten lapissa ja permiläisissä kielissä) ole tapahtunut etuvokaalien spontaanista velaaristumista, vastustavat jyrkästi itsenäisen sm.-ugr. keskivokaalikategorian olettamista. Ajattelen Kettusen sanovan tähän, ettei hän keskivokaaleja oletakaan, vaan ainoastaan jonkin verran takaisehkoja *e:*tä ja *i:*tä, ja että *e — ē* ja *i — ī* kombinaatiot ovat volgalaisella ja ugrilaisella taholla voineet siitä syystä sulautua puhtaasti etuvokaaliin *e — e* ja *i — e* kombinaatioihin. Vastaväite hyväksyttävään, niin outoa kuin olisikin olettaa fo-

neemipareja, joiden jäsenissä fonologisen vastakohdan tendenssi ilmenisi noin heikkona. Mutta jos *e — ē* kombinaation sisältäviä sanoja todella olisi ollut, niin odottaisimme niitä näkevämme eteläisissä ims. kielissä. Ims. kielten pohjoisryhmässä olisi *e — ē* kombinaatio keskivokaaliteorian mukaan joka tapauksessa palataalistuen sulautunut *e — e* kombinaatioon. Nyt kuitenkin *e*-kielissä esiintyy *e — ē* (*e — ē*) vain sellaisissa tapauksissa kuin vatj. *serme-* vir. *sörme-*, joissa ensi tavun *e < o*. Suomessa on ainakin 30 itsenäiseksi kantasanaaksi katsottavaa *e — e*-tyyppistä sanaa (esim. *teke-*, *vene*, *kerkeä*; sen sijaan esim. *este ä*-vartalon johdannaisena ei kuulu tähän) ja toista kymmentä **ē — e* sanaa (esim. *kiel-*), joilla on vastineet virossa, ja nämä viron sanat ovat siis kaikki etuvokaalisia. O n m a h d o t o n t a a j a t e l l a *e — ē* ja *ē — ē* kombinaatioiden olleen niin harvinaisia, ettei niitä olisi vastaavien etuvokaalisten rinnalla tavattu edes suhteessa 1:40. Kettunen ehkä selittää: *e:n* lievän velaarisuuden vuoksi *e — ē* yhti *e — ē* tyyppiin, mutta takavokaalin edellä ja tämän tukemana (tyypissä **mela*) *ē* säilyi. Mutta silloinhan kaiken järjen nimessä myös *ī — ē* olisi sulautunut *i — e* kombinaatioon, näin sitäkin suuremmalla syyllä, jos *ī* »oli herkempi palataalistumaan» kuin *ē* (Kettusen mukaan, ks. Vir. 1948 s. 123). Näin tultaisiin siihen, että vatjan ja eteläviron *i — ē* (*i — ē*) tyyppi (esim. vatj. *itke-*, virE. *ikā-*, *ikē-*) olisi tunnustettava sekundääriseksi, ja tuon aivan hypoteettisen *ī* foneemin ainoa tukipylväs romahtaisi. Jos taas mainittuja *i — ē* sanoja halutaan pitää alkuperäisen *ī — ē* kombinaation edustajina siitä huolimatta, että ne ovat mitä yksinkertaisimmalla tavalla selitettävissä tulokseksi samakantaisten takavokaalisten sanojen vaikutukseen perustuvasta *i — e > i — ē* kehityksestä (vrt. Vir. 1945 ss. 170—173), niin silloin *e — ē* ja *ē — ē* kombinaatioiden puuttumiselle ei voida antaa mitään uskottavaa selitystä. Miltä kannalta asiaa tar-

kastellaankin, tulos on se, että Kettusen oletamat (varhais)kantasuomalaiset ϵ ja \dot{i} äänteet eivät olisi olleet itsenäisiä foneemeja, vaan että ne olisi katsottava takavokaalin naapuruuudessa syntyneiksi etu- $e:n$ ja $-i:n$ varianteiksi.

Nyt tulee Kettusen teorian pitävyyden kannalta tärkein seikka. Jos siis ϵ ja \dot{i} olisivat syntyneet vokaalisoinnuttomassa kielimuodossa, sanokaamme vaikka varhaiskantasuomalaisena aikana, etu- $e:stä$ ja $-i:stä$, niin ennen tuota $e > \epsilon$ ja $i > \dot{i}$ vaihetta olisi esiintynyt vain sellaisia tyyppisiä kuin $*mela$, $*ela-$; $*vika$, $*ika$. Miksi $*mela > *m\dot{e}la$, $*vika > *v\dot{i}ka$ mutta $*ela-$, $*ika$ joko säilyivät sellaisinaan tai joissakin kantasuomen murteissa kehittyivät jopa asuun $elä-$, $ikä$? Tämä kysymys jää Kettuselta vastausta vaille, ja siihen hänen teoriansa kaatuukin. Mahdollisesti hän kuitenkin sanoo, että kaikki esittämäni on harmaata teoriaa, jota hän ei ota huomioon, ja että hän yksinkertaisesti lähtee olettamistaan alkumuodoista, kysymättä mitä niiden takana on ollut. Kernaasti minun puolestani niinkin, vaikka sopineehan esittää toivomus, että myös tieteessä noudatettaisiin »pelin sääntöjä».

Kettunen haluaa torjua huomautukseni, että »vokaalisoinnun katohan esiintyä alueil-

la, joilla myöhäiskantasuomen fonologinen rakenne yleensäkin on eniten muuttunut, hämmäntynyt», viittaamalla etelä- ja pohjoisviron vokaalisointusuhteiden erilaisuuteen. Lausumaani ei tule ymmärtää niin, että esim. katsoisin laaja-alaisenkaan loppu- ja sisäheiton välttämättä johtavan vokaalisoinnun häviämiseen, mutta toisaalta mainitut katoilmiöt merkitsevät jälkitavujen vokaalisuhteissa mullistusta, johon helposti liittyy muita uusia tendenssejä, kuten vokaalien säilymätapauksissa ilmenevä kvalitatiivisen monimuotoisuuden rappeutuminen, jota vokaalisoinnun katokin juuri on.

En tiedä, onko Kettusen aikoinaan lukemiin kurssikirjoihin kuulunut esim. SZINNYEIN »Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft». Joka tapauksessa kehottaisin häntä vilkaisemaan mainitun teoksen (2. painoksen) sivua 22, jossa on allekkain kaksi otsaketta: »Fgr. *s» ja »Fgr. *š». Taulukoilla osoitetaan, että nämä oletetut alkuaänteet ovat samalla tavoin edustuneina ainoastaan itämerensuomessa ja tšeremississä (myöhemmin WICHMANN ja BEKE ovat todenneet eräistä tšeremissinkin murteista *s:n ja *š:n jatkajien välillä hyvin selviä eroja). Mihin Kettunen voi *š:n alkuperäisyyden epäilynsä perustaa, jää arvoitukseksi.

ERKKI ITRONEN